

Istoricul literar Dan MĂNUCĂ

Emanuela ILIE

S-a reflectat îndelung, în ultima vreme, pe marginea calităților necesare unui critic și istoric literar, observându-se, just, că mai ales rândurile celor tineri sunt îngroșate de veleitari sau de aspiranți mai mult sau mai puțin sfinși, care preferă de regulă să gloseze grațios, dar total ineficient pe marginea cutărului op literar apărut recent, ferindu-se însă, cu obstinație sau cu o „prudență” vecină cu lașitatea, de emiterea unor judecăți de valoare adecvate sau de încadrarea lui în fenomenul literar actual. Ceea ce lipsește, în general, conchid mefienții interesați de viitorul comentariului critic, sunt exact virtuțile de bază -sintetice și analitice- inventariate de G. Călinescu, într-un excelent studiu (*hélas!* aproape necunoscut preinșilor condeieri din domeniu), consacrat chiar *Tehnicii criticii și a istoriei literare*.

Din fericire, situația acesteia din urmă este salvată de puțin numeroșii cercetători acribioși, care nu ostenesc niciodată în a adăsta în spațiul matricial al bibliotecilor, de unde scot la iveală, cu o consecvență de invidiat și, atunci când este cazul, cu un entuziasm bine temperat, secțiuni aproape uitate sau pe nedrept desconsiderate. Neuitând, nici o secundă, că efortul scoaterii la lumina (re)interpretării trebuie corelat cu virtuțile la care m-am referit mai sus, că valorizarea justă a textului literar presupune și operații colaterale, de tipul contextualizării sau integrării într-un cadru cât mai extins. Una dintre ultimele cărți ale lui Dan Mănuță (*Literatură și ideologie*, Editura Timpul, Iași, 2005), spre exemplu, mi-a reamintit cât sunt de necesare obligativitățile critice călinesciene, chiar dacă astăzi ele au devenit un fel de *rara avis*. Dacă majoritatea masivelor tomuri de cronici literare ale confrăților, cu osebire ale celor din ultima generație, dau exclusiv impresia că ceea ce primează este obsesia cantității, cumului efectiv, deci rațiunea superficial pragmatică, neacoperită de vreo justificare de ordin axiologic, ea produce încă de la primele pagini senzația că, dimpotrivă, textele adunate au o solidă motivație de ordin moral. În special în primele capitole, *Literatură și ideologie*, *Literatură și geopolitică*, respectiv *Literatură și politică*, se configurează segmentele structurale posibile ale unui proiect de anvergură, merit chestionării unor raporturi îndeobște tensionate, cum o demonstrează însuși istoricul fenomenului literar, între literatură, pe de o parte, respectiv ideologia politică, mecanismele devenirii economice, sociale ș.a.m.d., pe de altă parte. Să observăm, de pildă, subcapitolul cu rol de uvertură a unui ansamblu complex, axat exact pe virtuțile dialogismului real între un cititor aflat cât mai aproape de Cititorul Ideal al lui Eco și istoricul literar experimentat, care știe să îl stimuleze uzând de principiile maieuticii. Primatul interogativ stă chiar la baza arhitecturii acestui prim subcapitol, *Globalizare, cultură și literatură*, în care, de fapt, se anunță cele mai importante reflecții din cartea ce confirmă, încă o dată, dacă mai era nevoie, interesul

incontestabil pe care trebuie să îl dovedească un istoric literar autentic (și) pentru actualitatea imediată. Iată, spre ilustrare, câteva dintre interogațiile articulante ale demersului analitico-sintetic: „Oare este vorba de un proces [globalizarea, n.n.] care se desfășoară numai în economie și în politică, sau și în cultură?”; „Să determine oare pătrunderea în cascadă a faptelor de civilizație o accelerare a globalizării culturii?”; „Cum va arăta cultura unei societăți globalizate?”; „Se va putea vorbi sau nu despre un fundamentalism cultural, susținut și conferit de prestigiile culturale deja existente?”. Îngrijorarea cercetătorului fenomenului literar mai vechi și mai nou este, fără nici o îndoială, firească: din ce în ce mai mult, mai cu seamă în Europa se pune problema interculturalității, a mondializării/ globalizării culturii: chestionarea raportului în genere antinomic dintre identitate vs. alteritate culturală, dar și lingvistică, religioasă, etnică etc. nu este lipsită de admiterea unor riscuri majore ale globalizării de orice fel. Dan Mănuță însuși amintește un număr al revistei „Esprit” (238, din martie–aprilie 2002), centrat pe o chestiune pusă aproape dilematic: *Quelle culture défendre?*, culegerea de studii apărute în 1992 la Berlin, *Literatur im Zeitalter de Globalisierung*, sau studiul din 1993 al lui Umberto Eco, *La ricerca della lingua perfetta*. Aș adăuga doar voluminosul *Dicționar al alterității și relațiilor interculturale* (coord. Gilles Ferréol, Guy Jucquois, Editura Polirom, Iași, 2005), în care se accentuează, dintre posibilele riscuri, cele semnalate de opozanții numiți, mai nou, altermondialiști: creșterea inechităților dintre țările bogate și cele în curs de dezvoltare (și ideea poate fi, bineînțeles, extinsă și în cultură), pierderea identităților regionale/ locale, uniformizarea inspirată de practicile și comportamentele americane etc.

Revenind, să recunoaștem că uneori în domeniul nostru interogațiile substanțiale sunt mai importante decât răspunsurile („Spun doar, preluând o propoziție a lui Malraux, că uneori este mai important modul în care pui întrebarea decât răspunsul pe care îl dai. Cel puțin într-un discurs critic...” afirmă undeva, pe bună dreptate, Eugen Simion). Dar un critic autentic are nu doar menirea să exploreze zona de interferență dintre critica literară propriu-zisă, filosofia culturii, antropologia culturală ș.a., ci și să ofere neofitului interesat, la rându-i, de anevoiosul travaliu, variate sugestii de abordare a acesteia. Și cum Dan Mănuță este un cercetător acribios al fenomenului literar românesc (m-am ferit, eu însămi, să utilizez sintagma autohton, se va vedea imediat de ce), este și firesc să observe, mai departe, că, dacă efectul cel mai nociv” al globalizării este reprezentat de standardizare, deci de uniformizare, există și soluții certe de evitare a acestuia. În principal, accentuarea perspectivei etno-istorice, dezbărate, însă, de orice urmă de ideologie politică. Plecând de la o idee a lui Virgil Nemoianu („arta, în general, nu se pliază constrângerilor istoriei și poate fi generatoare de ordine”, cf. *The Theory of Secondary. Literature, Progress and Reaction*, The John Hopkins University Press, 1989), el afirmă tranșant că „Limba, literatura și cultura tradițională reprezintă singurii factori capabili de a ordona și, totodată, de a impune respectarea identităților felurite din interiorul românismului, inclusiv al dacoromânismului. Mai mult încă: apartenența la dacoromânism poate coagula în mod esențial identitatea națională, conferind, totodată, un anume coeficient de stabilitate identitară, prin admiterea multiculturalismului și a aculturatiei. Sunt convins că nu se va ajunge la o dizolvare a identității etnice”.

Subsecventă, așadar, controversatei probleme a globalizării culturii, respectiv literaturii și incitând într-o măsură sporită interesul criticului în volumul de față, este literatura română ca un factor esențial de coeziune identitară. Nu doar literatura din spațiul dacoromânesc, căci, „dacă privim literatura scrisă în limba română din perspectiva dacoromânismului, riscăm să edificăm un colos diform și uniform, ale cărui componente ex-centric ar trebui blamate pentru nonconformism”, apreciază just criticul. Ci și cea din diaspora – termen definind „acele grupuri care vorbesc limba română în teritoriile în care s-au aflat dintotdeauna ... teritorii situate în afara granițelor actuale ale României și în care populațiile de limbă română sunt băștinașe, nu venetice” – respectiv din exil (termeni definiți, cu rezervele de rigoare, în subcapitolul *Dacoromânism, Diaspora, Exil*). Ca o urmare firească, în atenția istoricului literar autentic vor trece, pe rând, *Diaspora literară nord-americană* și cea basarabeană, asupra căreia se oprește în mai multe rânduri: fie prin observarea particularităților distinctive, inspirat ilustrate, de regulă prin texte literare emblematice, ca în *Regionalismul literar basarabean: concept literar sau concept geopolitic?, Obsesii regionaliste ori Sacrul în lirica basarabeană*, fie printr-o subtilă punere în oglindă a literaturii din Republica Moldova cu literatura germană din România, pentru a reflecta pe marginea unui îngrijorător proces negativ, ca în substanțialul subcapitol *Crize de identitate literară*. De remarcat apoi, că, pentru a aduce argumentele cele mai viabile care să ateste îndelungata existență a problematicii avute în vedere, Dan Mănuță adaugă la această radiografie fidelă a fenomenului literar românesc, un binevenit excurs propriu istoriografiei literare: el urmărește, de pildă, utilitatea reală a mișcării politico-ideologice pașoptiste (conchizând, spre finalul subcapitolului *Dinamica alegoriei*, că „ceea ce a fost efectiv a dus la scoaterea definitivă a literaturii române din sfera est-europenismului și a consolidat apartenența ei la sistemul literar european modern”), *Sursele concepțiilor regionaliste în literatura română* sau eforturile mișcării „Iconar”, din deceniul al patrulea, de a împăca tradiția cu modernitatea (plecând de la monografia lui Mircea A. Diaconu), optează, ca variantă metodologică alternativă, pentru incitantul studiu de caz oferit de „*Cuvântul nostru*” – o revistă samizdat din anii '50, prelungind discutarea acestuia și în *Mărturii despre literatura anti-bolșevică a studenților ieșeni (1957-1958)*. Incitante, de o actualitate frapantă sunt însă mai ales reflecțiile pe marginea existenței unui *spiritus loci*, a unui „spațiu matricial” și, în fine, a *Geografiei literare*. Cărțile avute în vedere – de la studiul mai vechi al lui Mircea Muthu, *Literatura română și spiritul sud-est european*, publicat în 1976, dar rămas, cum apreciază, pe bună dreptate, criticul, fundamental în domeniu, până la cărțile lui Cornel Ungureanu, *Geografii literare*, respectiv *Mitteleuropa periferiilor*, din 2002 – nu sunt, ca de obicei, decât simple pretexte pentru o meditație valorizantă, în care perspectiva propriu-zis analitică se îmbină, fericit, cu cea comparatistă și cea sintetică. Toate subsumate convingerii că este, mai mult ca oricând, de datoria istoriei literare să traverseze „un proces firesc de reaşezare, de regândire a ierarhiilor, de rediscutare a periodizărilor, de transformare a modalităților de interpretare”, proces imposibil fără urmărirea unor principii directoare (aceleași care stau, de altfel, la baza construcției din *Literatură și ideologie*): „**Recuperarea fără croșetele cenzurii a tuturor textelor, a literaturii**

diasporei și a exilului, a literaturii românești din afara granițelor actuale și multe altele” (subl. n).

Analizele pe care se sprijină, evident, aceste principii sunt, la rândul lor, riguroase, extrem de bine documentate și echilibrate, configurând, în ansamblu, un discurs critic de o competență indubitabilă, dar, în egală măsură (lucru rar printre specialiștii în ale istoriografiei literare) de o limpiditate reconfortantă. Dezideratul unei astfel de scriituri este, de bună seamă, moderația, cum și mărturisește, printre rânduri, în *Dramatismul cumpenei critice*. Desigur, între cele două extreme critice detaliate aici (criticii care trăiesc *grijuliu*, respectiv *exuberant* textul pe care îl investighează) cumpăna „este dificilă și adesea primejdioasă”. Doar un analist „care împrumută de la sceptici luciditatea și de la epicureici comunicativitatea” poate să reușească operația riscantă – uneori chiar curat echilibristică, aș spune. Cu atât mai mult când nu-i lipsește o doză sănătoasă de umor subteran (a se vedea, din acest punct de vedere, finalul primului studiu din carte) sau când, vorba lui Călinescu, mai face și literatură (cele două distopii așezate în poziție finală vorbesc de la sine despre facultatea creatoare a lui Dan Mănuță). În totul, un critic și un istoric literar de talia autorului volumului *Literatură și ideologie*...

Dan Mănuță, l’historien de la littérature

Ayant en vue un des derniers livres de Dan Mănuță, *Littérature et idéologie*, cet étude se propose de réaliser une éboche du portrait de l’un des plus mériteux historiens de la littérature roumaine, centré sur les vertus théorétisées par le divin critique, G. Călinescu: l’esprit d’analyse et celui de synthèse, que Dan Mănuță prouve dans tout l’ensemble d’une création critique exemplaire.

Iași, România